

2.5. Pandemijos poveikis nemokumo teisei ir jos plėtrai

Lietuvoje 2020 m. kovo 16 d. įvedus ribojimus, skirtus pandemijai valdyti, buvo apribota ar sustabdyta kai kurių įmonių veikla. Toks dalies šalies verslo visišką ar dalinį veiklos apribojimą iš esmės paveikė kai kurių sektorių įmonių likvidumą, jos prarado dalį pajamų, sutriko mokėjimų grandinė, o mokėjimų vėlavimai savo ruožtu sukėlė grandininę reakciją – plataus masto nemokumo grėsmę pandemijos paveiktuose sektoriuose.⁵⁶⁷

Šioje mokslo studijos dalyje analizuojamas nemokumo teisės poveikis pandemijos valdymui Lietuvoje, remiantis COVID-19 pandemijos valdymo patirtimi Lietuvoje ir užsienio valstybėse, bei siekiama nustatyti pandemijos ir jai valdyti priimtų sprendimų poveikį nemokumo teisei ir jos plėtrai.

2.5.1. Nemokumo teisinio reguliavimo pokyčių, skirtų pandemijai valdyti, reikšmė ir esminiai bruožai

Šioje dalyje analizuojame, koku būdu nemokumo teisė buvo pasitelkta kaip viena iš priemonių pandemijos sukeltai ekonomikos krizei valdyti Lietuvoje, ir vertiname, ar buvo pasirinktas optimalus sprendimo būdas ir ar nemokumo teisė apskritai gali turėti reikšmingą įtaką pandemijos padariniams valdyti.

Kad atsakytume į šį klausimą, pirmiausia tiriame, ar siekdama įveikti įmonių likvidumo krizę ir užkirsti kelią pertekliniam bankroto skaičių augimui Lietuva ir kitos ES valstybės narės galėjo pasitelkti bendrus europinius sprendimus, ar vis dėlto priemonės, kurių imtasi, buvo ir galėjo būti tik išimtinai nacionalinio pobūdžio. Atsakymas į šį klausimą slypi ES nemokumo teisės derinimo strategijoje, kurios ribas apibrėžia subsidiarumo principas, numatantis, kad srityse, kurios nepriklauso ES išimtinai kompetencijai, siekiama išsaugoti valstybių narių teisę priimti sprendimus ir imtis veiksmų, o ES veiksmai galimi tik tada, kai pačios valstybės narės veiksmo

⁵⁶⁷ Atkreiptinas dėmesys, kad pandemijos poveikis įmonėms buvo labai skirtingas, kai kurių įmonių veiklos apimtys stipriai susitraukė (pvz., turizmo sektorius, kelionių agentūrų, ekskursijų vadovų veikla, apgyvendinimo veikla, oro transporto sritis), o kai kurių įmonių veiklos apimtys smarkiai išaugo (informacinių technologijų sektoriuje, pasiuntinių (kurjerių) veikloje ir pan. Žr., pvz., „COVID-19 pandemijos pirmosios bangos poveikio paslaugų sektoriaus įmonėms atvejo analizė“, parengtą Klaipėdos universiteto mokslininkų komandos, <https://www.ku.lt/shmf/wp-content/uploads/sites/60/2020/12/paslaugu-imoniu-atvejo-analize-P-COVID-20-51.pdf>.

tikslų negali deramai pasiekti ir ES lygiu „dėl numatomo veiksmo masto arba poveikio“ juos pasiekti būtų geriau.⁵⁶⁸ Kadangi nemokumo teisė nepatenka į išimtinę ES kompetenciją, ES vaidmuo formuojant nemokumo teisę apsiriboja esminių kliūčių laisvam prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimui šalinimu ir įsisteigimo laivės užtikrinimu.

Pagrindiniai du ES teisės aktai nemokumo teisės srityje, turintys didžiausią įtaką nacionaliniam teisiniam nemokumo reguliavimui, yra 2015 m. Nemokumo reglamentas⁵⁶⁹ ir 2019 m. Restruktūrizavimo direktyva⁵⁷⁰. Nemokumo reglamentas yra skirtas tarpvalstybinių nemokumo bylų jurisdikcijos klausimams reguliuoti pasitelkus kolizines normas ir materialinės nemokumo teisės klausimų iš esmės nereglamentuoja, taigi šis ES teisės instrumentas jokios reikiamos pagalbos kovai su pandemija nesuteikė.

Tačiau Restruktūrizavimo direktyva, nustatanti imperatyvų reikalavimą valstybėse narėse įtvirtinti prevencinio restruktūrizavimo galimybę, suteikia sunkumus patiriančiam verslui lūkestį, kad kilusius finansinius sunkumus bus galima išspręsti kuo ankstesnėje stadijoje, išvengiant bankroto bylos iškėlimo. Vis dėlto, kadangi Restruktūrizavimo direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę terminas pirmosios pandemijos bangos kilimo metu 2020 m. dar nebuvo suėjęs (ji turėjo būti perkelta į nacionalinę teisę iki 2021 m. liepos 17 d., tačiau taip pat buvo numatyta galimybė pratęsti perkėlimo terminą metams, ir ja pasinaudojo nemažai valstybių), praktikoje ji nesužadino jokio didesnio vaidmens valdant pandemiją.

Tačiau bandymai valdyti pandemijos padarinius aiškiai parodė, kad dabartinis ES nemokumo teisės derinimo lygmuo buvo nepakankamas, kad ES teisiniai instrumentai galėtų būti pasitelkti kovai su pandemijos padariniais. Prevencinis restruktūrizavimas, į kurį iš esmės koncentravosi Restruktūrizavimo direktyva, įprastu metu itin reikalingas ir tinkamas instrumentas, iš esmės netiko pandemijos sukeltiems finansiniams sunkumams įveikti, nes sąlygos rinkoje pakito itin staigiai, iš anksto

⁵⁶⁸ Europos Sąjungos sutarties (toliau – ES sutartis) 5 straipsnio 3 dalis. *OJ C 326*, 26. 10. 2012, p. 13–390, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:lt:PDF>.

⁵⁶⁹ 2015 m. gegužės 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2015/848 dėl nemokumo bylų, *OL L 141*, 2015 06 05, p. 19–72. Šis reglamentas panaikino 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1346/2000 dėl bankroto bylų.

⁵⁷⁰ Europos Parlamento ir Tarybos 2019 m. birželio 20 d. direktyva (ES) 2019/1023 dėl prevencinio restruktūrizavimo sistemų, skolų panaikinimo ir draudimo verstinis veikla ir priemonių restruktūrizavimo, nemokumo ir skolų panaikinimo procedūrų veiksmingumui didinti, kuria iš dalies keičiama Direktyva (ES) 2017/1132, *OJ L 172*, 26. 6. 2019, p. 18–55, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TX-T/?uri=CELEX:32019L1023>.

neperspėjus, taigi įmonėms nebuvo laiko imtis prevencinių veiksmų. Sudėtingas ES teisėkūros mechanizmas taip pat neleido skubiai sukurti naujų veiksmingų įrankių nemokumo teisės srityje, kurie galėtų padėti netikėtos krizės metu. Žinoma, ES neliuko visiškai nuošaly. EK aktyviai ragino valstybes nares koordinuotai reaguoti į pandemijos grėsmes.⁵⁷¹ Tačiau valstybės narės, siekdamos imtis neatidėliotų priemonių neigiamiems pandemijos padariniams ekonomikai švelninti, turėjo kurti savo nacionalinius nemokumo teisės sprendimus.⁵⁷²

Dauguma ES valstybių narių, siekdamos užkirsti kelią iš esmės gyvybingų įmonių, kurių finansinę padėtį neigiamai paveikė šis laikino (tikėtina) pobūdžio ekonominis šokas, žlugimui, ėmėsi įvairių priemonių materialinės nemokumo teisės reguliavimo srityje. Šios priemonės buvo nukreiptos į pokyčius, galinčius padėti suvaldyti pandemijos padarinius ir suteikti įmonėms laiko „išlaukti“ pandemijos ribojimų laikotarpį, pvz., suspenduojant vadovo pareigą inicijuoti nemokumo procesą, laikinai apribojant kreditorių teisę kreiptis dėl nemokumo bylos iškėlimo skolininkui, draudžiant nutraukti tam tikras sutartis, būtinas tolesnei įmonės veiklai, ir pan.⁵⁷³

Lietuvoje tokiu atsaku į pandemijos sukeltas grėsmes įmonių likvidumui tapo 2020 m. balandžio 25 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos naujojo koronaviruso (COVID-19) sukeltų pasekmių poveikio Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymo taikymui įstatymas (toliau – COVID-19 poveikio JANĮ įstatymas)⁵⁷⁴, priimtas praėjus daugiau nei mėnesiui nuo pirmojo karantino režimo šalyje paskelbimo. Šiuo įstatymu nemokumo teisės normomis iš esmės buvo sukurta trijų tipų apsauga, padedanti užkirsti kelią ne verslo nesėkmės, o išorinių sąlygų nulemtų bankroto bylų iškėlimui ir gyvybingų verslų likvidavimui: a) vadovo pareigos kreiptis į teismą dėl nemokumo bylos iškėlimo suspendavimas; b) kreditorių teisės kreiptis į teismą dėl nemokumo bylos iškėlimo apribojimas; c) restruktūrizavimo bylos nu-

⁵⁷¹ Žr. Europos Komisijos 2020 m. vasario 24 d. spaudos pranešimą, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_307. Taip pat žr. CERIL raginimus imtis veiksmų: „CERIL Executive Statement 2020-1 on COVID-19 and Insolvency Legislation (CERIL 2020)“, <www.ceril.eu/news/ceril-statement-2020-1> accessed 12 April 2021.

⁵⁷² Jennifer Gant, Emilie Ghio, „Insolvency Law in the EU: New Thoughts on Old Ideas in the Wake of the COVID-19 Pandemic“, *International Insolvency Review* (2021), https://www.academia.edu/49058997/Insolvency_Law_in_the_EU_New_Thoughts_on_Old_Ideas_in_the_Wake_of_the_COVID_19_Pandemic.

⁵⁷³ Apie kiekvienos ES valstybės narės priemones, skirtas pandemijai valdyti nemokumo teisės srityje, daugiau žr. šioje Europos Sąjungos E. Teisingumo portalo nuorodoje: https://e-justice.europa.eu/37843/EN/covid19_impact_on_civil_and_insolvency_matters.

⁵⁷⁴ Lietuvos Respublikos naujojo koronaviruso (COVID-19) sukeltų pasekmių poveikio Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymo taikymui įstatymas, TAR, Nr. 8725 (2020).

traukimo ribojimas.

Juridinių asmenų nemokumo įstatyme (JANĮ)⁵⁷⁵ imperatyviai nurodoma, jog vadovo pareiga juridiniam asmeniui tapus nemokiam nedelsiant inicijuoti nemokumo procesą (JANĮ 6 str.). JANĮ įtvirtinta nuostata, kad vadovas privalo atlyginti žalą, kuri atsirado dėl įstatyme nustatytų pareigų nevykdymo ar netinkamo vykdymo, teismas taip pat turi galimybę apriboti vadovo teisę nuo 1 iki 5 metų eiti juridinio asmens vadovo pareigas ar būti kolegialaus valdymo organo nariu, jeigu jis neinicijavo nemokumo proceso, kai pagal įstatymą tą padaryti privalėjo (JANĮ 13 str. 1, 2 d.). Kaip pažymima teisės mokslo doktrinoje, nepaisant valstybės finansinių subsidijų, paskelbtas ir kelis mėnesius numatytas tęsti karantinas daugybei įmonių tapo formalaus nemokumo pagal JANĮ apibrėžimą priežastimi. Kartu vadovui, nenorinčiam rizikuoti ateityje dengti žalą dėl ne laiku pradėtų veiksmų, kilo ir formali pareiga nedelsiant tokiai įmonei inicijuoti nemokumo procesą.⁵⁷⁶

COVID-19 poveikio JANĮ įstatymu laikinai – karantino metu ir 3 mėnesius po to, kai atšaukiamas karantinas, buvo sustabdyta JANĮ nustatyta vadovo pareiga kreiptis į teismą dėl restruktūrizavimo arba bankroto bylos iškelimo, arba bankroto proceso vykdymo ne teismo tvarka. Tokia nuostata laidavo paveiktų įmonių vadovams galimybę visą dėmesį pandemijos akivaizdoje sutelkti į savo verslo gaivinimą ar perorganizavimą, nesibaiminant, kad kils formali atsakomybė už JANĮ nustatytų pareigų nevykdymą. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad ši apsauga nekilo automatiškai, – COVID-19 poveikio JANĮ įstatyme buvo palikta vadovo pareiga inicijuoti ir vykdyti ikiteisminio tarimosi su kreditoriais procedūrą, siekti kompromiso.

Šios priemonės poveikis pandemijai valdyti turi būti vertinamas kartu su kita priemone – laikinu kreditorių teisės kreiptis dėl nemokumo bylos iškelimo ribojimu. Įprastai įmonės kreditoriai gali rinktis iš keleto reagavimo variantų tais atvejais, kai jų skolininkas laiku nevykdo savo įsipareigojimų.⁵⁷⁷ Tačiau siekiant išlaikyti juridinio asmens, dėl COVID-19 pandemijos susidūrusio su finansiniais sunkumais, ir jo kreditorių interesų pusiausvyrą, Lietuvoje oficialaus karantino šalyje laikotarpiui buvo sustabdyta kreditoriaus teisė inicijuoti nemokumo procesą. Kreditoriaus teikiamo

⁵⁷⁵ Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymas, TAR, Nr. 10324 (2020).

⁵⁷⁶ Virginijus Bitė, Salvija Mulevičienė, Vilija Mogenytė, „COVID-19 sukeltų padarinių poveikis Lietuvos nemokumo teisei“, iš *Lietuvos teisė 2020: esminiai pokyčiai*, I dalis: *COVID-19 pandemijos sprendimai: teisiniai, valdymo ir ekonominiai aspektai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2020), https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17265/Lietuvos_teis%20_I%20dalis-101-108.pdf?sequence=1.

⁵⁷⁷ Naveen Donthu, Anders Gustafsson, A. „Effects of COVID-19 on business and research“, *Journal of business research* 117 (2020): 284–289, <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.06.008>.

susitarimo dėl pagalbos pasiūlymo, kuriuo pagal JANĮ inicijuojamas nemokumo procesas, terminas šiuo įstatymu buvo susietas su oficialaus karantino režimo šalyje laikotarpiu, taip kreditoriams suspenduojant teisę karantino metu teisme iškelti nemokumo bylą juridiniam asmeniui. Šia nuostata, pasak įstatymo iniciatorių, siekta apsaugoti verslą nuo staigių nemokumo procesų pradėjimo sudėtingu karantino laikotarpiu, taip pat paskatinti vadovus neignoruoti kreditorių bei ieškoti susitarimų su jais ne teismo tvarka, nes, pasibaigus karantino laikotarpiui ir neradus bendro sutarimo per JANĮ nustatytą terminą, kreditoriai išlaiko teisę kreiptis į teismą dėl nemokumo bylų iškėlimo.

Šie teisinio reguliavimo pokyčiai vertintini teigiamai dėl suteikto teisinio saugumo sunkioje finansinėje situacijoje, kuri kilo ne dėl įmonių veiklos trūkumų, o dėl objektyvių su šalies sveikatos sistemos krize susijusių priežasčių. Tokie Lietuvos teisinio reguliavimo pokyčiai atitiko ir tarptautines rekomendacijas⁵⁷⁸ bei kitų šalių praktikos tendencijas⁵⁷⁹. Pavyzdžiui, pagal Prancūzijos nemokumo teisės nuostatas paprastai įmonės skolininkės privalo kreiptis dėl bankroto bylos iškėlimo ne vėliau kaip per 45 dienas po to, kai jos nutraukė mokėjimus savo kreditoriams. Tačiau atsižvelgęs į pandemijos sukeltą ekonominį sunkmetį, Prancūzijos įstatymų leidėjas sustabdė šį terminą ypatingosios padėties laikotarpiu.⁵⁸⁰ Taip pat ir Jungtinės Karalystės juridinių asmenų nemokumo ir valdymo aktas buvo pakeistas, įtvirtinant laikiną draudimą kreditoriams teikti pareiškimus dėl bankroto bylos iškėlimo, jei įmonė negali padengti savo skolinių įsipareigojimų dėl su pandemija susijusių priežasčių nuo 2020 m. balandžio 27 d. iki 2021 m. kovo 31 d.⁵⁸¹

Papildoma priemonė, kurios imtasi Lietuvoje: COVID-19 poveikio JANĮ įstatyme buvo įtvirtinta išlyga, kad restruktūrizavimo bylos negalima nutraukti karantino laikotarpiu ir 3 mėnesius po to, kai jis atšaukiamas. Taip sukurtas apsaugos mechanizmas COVID-19 paveiktoms jau restruktūrizuojamoms įmonėms, joms suteikiant

⁵⁷⁸ CERIL Executive Statement 2020-1 on COVID-19 and insolvency legislation, <https://www.ceril.eu/news/cerilstatement-2020-1>.

⁵⁷⁹ Virginijus Bitė, Salvija Mulevičienė, Vilija Mogenytė, „COVID-19 sukeltų padarinių poveikis Lietuvos nemokumo teisei“, iš *Lietuvos teisė 2020: esminiai pokyčiai*, I dalis: *COVID-19 pandemijos sprendimai: teisiniai, valdymo ir ekonominiai aspektai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2020), https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17265/Lietuvos_teis%20_1%20dalis-101-108.pdf?sequence=1.

⁵⁸⁰ French Commercial Code, arts L611-4, L628-1, L631-4 & L640-4, https://www.legifrance.gouv.fr/loda/article_lc/LEGIARTI000028724166/2020-09-20.

⁵⁸¹ Catherine Noble, „Temporary measures under the Corporate Insolvency and Governance Act 2020 (CIGA) & the Suspension of Liability for Wrongful Trading Revisited“, *Mills & Reeve* (2020), <https://www.mills-reeve.com/insights/publications/temporary-measures-under-the-corporate-insolvency>.

tris saugius mėnesius, pasibaigus karantinui ir vėl pradėjus visa apimtimi vykdyti veiklą, atgauti ir sustiprinti savo verslo gyvybingumą ir taip užkirsti kelią restruktūrizavimo bylai nutraukti dėl su įmonės veikla nesusijusių priežasčių.

Kita vertus, pažymėtina, kad Lietuvos įstatymų leidėjas suprato ir tai, kad visos nemokumo teisės priemonės, palengvinančios įmonių skolininkų būklę, perkelia dalį neigiamų padarinių kreditoriams, kurie laiku neatgauna skolų ir negali imtis priemonių joms išsieti. Be to, pernelyg ilgas tokių apsaugos priemonių taikymas galėtų sukurti sąlygas vadinamosioms „įmonėms zombėms“, kurios iš esmės jau yra negyvybingos, egzistuoti, tačiau draudimas inicijuoti jų bankroto procesus nepagrįstai užtęstų tokių įmonių gyvavimo laikotarpį (ir atitinkamai didintų kreditorių nuostolius). Todėl teigiamai vertintinas įstatymų leidėjo pasirinktas sprendimas nemokumo teisės priemonės, skirtas pandemijai valdyti, laikyti tik trumpalaikio poveikio priemonėmis ir, pasibaigus pirmajam karantinui bei trims mėnesiams po jo, nebepratęsti šių priemonių galiojimo (bei jų naujai netaikyti antrojo karantino metu).⁵⁸²

Ilgalaikėje perspektyvoje svarbu tai, kad išryškėjo nemokumo teisės galimybės padėti kovoti su trumpalaikių ne verslo srities krizių sukeltais išbandymais ir šių galimybių ribos: nemokumo teisės priemonės gali suteikti trumpalaikį atokvėpį, užfiksuoti esamą padėtį, kad būtų išvengta bankrotų gausos ir grandininės neatsiskaitymų reakcijos, tačiau fundamentalių ekonomikos problemų (pajamų praradimo, mokėjimų sutrikimų) vien nemokumo teisės priemonėmis išspręsti negalima ir jos turi būti papildomos visuma teisinių, finansinių, mokestinių ir ekonominių reformų, skirtų verslui paremti.⁵⁸³

Tačiau trumpalaikėje perspektyvoje įvykdyti nemokumo teisės pokyčiai pasiteisino: nors buvo baiminamasi, kad teisės / pareigos iškelti bankroto bylas apribojimai tik laikinai nukels įmonių bankrotų bangą ir dar labiau padidins įmonių įsiskolinimus⁵⁸⁴, tačiau statistikos duomenys rodo, kad taip neįvyko. Remiantis statistikos duomenimis, 2020 m. bankroto procesų skaičius, palyginti su 2019 m. duomenimis, sumažėjo daugiau nei per pusę (51,1 proc.)⁵⁸⁵, o ypač smarkiai pradėjo mažėti nuo

⁵⁸² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. lapkričio 4 d. nutarimu Nr. 1226 šalyje nuo 2020 m. lapkričio 7 d. vėl paskelbtas griežtas karantino režimas.

⁵⁸³ Aurelio Gurra-Martínez, „Insolvency Law in Times of COVID-19“ Ibero-American Institute for Law and Finance, Working Paper 2 (2020), SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3562685> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3562685> s.

⁵⁸⁴ Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos parengta 2020 m. nemokumo procesų apžvalga, https://avnt.lrv.lt/uploads/avnt/documents/files/APZVALGA_STATISTIKAI_2020%20m_skelbimui.pdf.

⁵⁸⁵ Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų

2020 m. kovo, kai buvo įvesti ribojimai. Nors karantinas buvo nutrauktas 2020 m. birželį, taikomos priemonės pratęstos 3 mėnesiams, iki rugsėjo. Taigi šiuo laikotarpiu, po pirmos koronaviruso bangos, įmonės turėjo galimybę atsigauti ir atkurti savo mokumą. Naujaisi 2021 m. 1–3 ketvirčio statistikos duomenys rodo, kad jau praėjus beveik 2 metams nuo tada, kai taikytos nemokumo teisės priemonės buvo nutrauktos, nepaisant sudėtingos situacijos dėl pandemijos valdymo, rinkų neapibrėžtumo ir kitų globalių veiksnių, nesulaukta jokio žymaus nemokumo procesų padidėjimo. Naujaisi statistikos duomenys rodo, kad, palyginus 2021 m. 1–3 ketvirtį su atitinkamu 2020 m. laikotarpiu, bankroto procesų sumažėjo 10,5 proc. (2020 m. – 622 įm.).⁵⁸⁶ Tai rodo, kad Lietuvos valstybės pasirinktas kelias ir numatytos priemonės (nemokumo teisės, finansinė parama, konsultacijos ir kt.) bendrąja prasme buvo efektyvios ir leido nemažai daliai verslo subjektų išlikti gyvybingiems.⁵⁸⁷

Apibendrinant sakyтина, kad Lietuvos įstatymų leidėjo priimtos laikino trumpalaikio galiojimo nemokumo teisės priemonės buvo tinkamai subalansuotos ir pasiteisino: įmonėms skolininkėms jos suteikė atokvėpį, saugumo lūkestį ir galimybę spręsti ne dėl jų verslo pobūdžio kilusius finansinius sunkumus pačiu sunkiausiu laikotarpiu, o kreditorių teises apsaugojo trumpalaikis minėtų priemonių taikymo apribojimas, užkertęs kelią galimam skolininkų piktnaudžiavimui.

2.5.2. Pandemijos poveikis nemokumo teisei ir jos plėtrai

Pandemijai valdyti pasitelktos nemokumo teisės priemonės suteikė naudą verslui, tačiau, kita vertus, pandemijos sukelti išbandymai taip pat padarė nemažą poveikį ir pačios nemokumo teisės plėtrai tiek Lietuvoje, tiek kitose ES valstybėse narėse.

Lietuvoje pandemijos sukeltas poveikis nemokumo teisei gali būti suskirstytas į trumpalaikį ir ilgalaikį.

Trumpalaikis poveikis nemokumo teisės sričiai pasireiškė tuo, kad dėl būtinu-

ministerijos parengta 2020 m. nemokumo procesų apžvalga, https://avnt.lrv.lt/uploads/avnt/documents/files/APZVALGA_STATISTIKAI_2020%20m_skelbimui.pdf.

⁵⁸⁶ Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos parengta Juridinių asmenų bankroto ir restruktūrizavimo bei fizinių asmenų bankroto procesų 2021 m. sausio–rugsėjo mėn. apžvalga, [https://avnt.lrv.lt/uploads/avnt/documents/files/2021-11-02_Nemokumo%20APZVALGA_2021%20m_%20I-III%20ketv_skelbimui\(2\).pdf](https://avnt.lrv.lt/uploads/avnt/documents/files/2021-11-02_Nemokumo%20APZVALGA_2021%20m_%20I-III%20ketv_skelbimui(2).pdf).

⁵⁸⁷ Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos 2021 m. metinis pranešimas https://avnt.lrv.lt/uploads/avnt/documents/files/AVNT_2021_Metine%20ataskaita_final.pdf.

mo spręsti skubias pandemijos sukeltas problemas ir kitų iššūkių, kilusių Lietuvos įstatymo leidėjui 2021 m.⁵⁸⁸, nukentėjo nemokumo teisės sprendimų, svarbių ilgalaikėje perspektyvoje, priėmimas. Lietuva, kaip ir kitos ES valstybės narės, iki 2021 liepos 17 d. privalėjo perkelti į savo nacionalinę teisę naujosios Restruktūrizavimo direktyvos nuostatas. Lietuvai, kurios verslas iki šiol itin vangiai naudojosi restruktūrizavimo procedūromis (Lietuvoje per pastaruosius 20 metų pradėta 550 restruktūrizavimo procesų ir tik 66 iš jų baigėsi sėkmingai⁵⁸⁹), bet kokie žingsniai, darantys verslui patrauklesnę verslo atgaivinimo, restruktūrizavimo, o ne bankroto galimybę, buvo labai laukiami. Restruktūrizavimo bylų statistika Lietuvoje iškalbinga ir aiškiai parodo restruktūrizavimo procedūros nepopuliarumą, neefektyvumą ir, manytina, net vengimą.

Naujausiais JANĮ pakeitimais⁵, priimtais 2021 m. birželio 29 d. ir įsigaliojusiais nuo 2021 m. liepos 15 d., į nacionalinių teisinį reguliavimą perkeltos esminės Restruktūrizavimo direktyvos nuostatos. Šiais teisinio reguliavimo pokyčiais buvo siekiama pagerinti prevencinio restruktūrizavimo sistemų pasiekiamumą verslui ir padidinti nemokumo procesų efektyvumą.⁵⁹⁰

Restruktūrizavimo direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę būtinybė sukūrė puikią progą iš esmės peržiūrėti verslo gyvybingumui skatinti ir atkurti skirtų priemonių veiksmingumą ir paieškoti naujų, modernių sprendimo būdų. Kai kuriose šalyse pandemijos sukelta krizė buvo suvokta kaip galimybė pakeisti turimas nacionalines nemokumo procedūras, padaryti jas veiksmingesnes ir patrauklesnes verslui, todėl jos pasinaudojo pandemija kaip galimybe iš esmės reformuoti savo nemokumo teisę.⁵⁹¹ O kitos šalys, tarp jų ir Lietuva, apsiribojo įvesdamos tik trumpalaikio pobūdžio priemones kovai su pandemija ir tik techniškai perkeldamos imperatyvias Restruktūrizavimo direktyvos nuostatas. Tačiau dėl būdų, kaip šalyje sukurti veiksmingą ir modernią prevencinio restruktūrizavimo sistemą, kuri atitiktų ne tik mini-

⁵⁸⁸ Turima omeny 2021 m. migracijos prie Lietuvos ir Baltarusijos sienos krizė.

⁵⁸⁹ Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnybos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos parengta Juridinių asmenų bankroto ir restruktūrizavimo bei fizinių asmenų bankroto procesų 2021 m. sausio–rugsėjo mėn. apžvalga, [https://avnt.lrv.lt/uploads/avnt/documents/files/2021-11-02_Nemokumo%20APZVALGA_2021%20m_%20I-III%20ketv_skelbimui\(2\).pdf](https://avnt.lrv.lt/uploads/avnt/documents/files/2021-11-02_Nemokumo%20APZVALGA_2021%20m_%20I-III%20ketv_skelbimui(2).pdf).

⁵⁹⁰ Virginijus Bitė, Marija Jurgelevič, Salvija Mulevičienė, „Juridinių asmenų nemokumo teisinio reguliavimo pokyčiai Lietuvoje įgyvendinus Restruktūrizavimo ir nemokumo direktyvą“, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/18023/Lietuvos_teise_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁵⁹¹ Jennifer Gant, Emilie Ghio, „Insolvency Law in the EU: New Thoughts on Old Ideas in the Wake of the COVID-19 Pandemic“, *International Insolvency Review* (2021), https://www.academia.edu/49058997/Insolvency_Law_in_the_EU_New_Thoughts_on_Old_Ideas_in_the_Wake_of_the_COVID_19_Pandemic.

malius Restruktūrizavimo direktyvos reikalavimus, bet ir tikruosius verslo interesus, buvo reikalingos išsamios konsultacijos ir diskusijos su suinteresuotos visuomenės atstovais bei pakankamai laiko apmąstyti ir atrinkti pačius geriausius sprendimus, įvertinus pažangią kitų šalių praktiką.⁵⁹² Tačiau Lietuvoje perkeliant Restruktūrizavimo direktyvą į nacionalinę teisę nebuvo pasinaudota puikia proga sukurti naujų verslui priimtinių gyvybingoms įmonėms gelbėti skirtų instrumentų. Valstybė nusprendė susilaikyti nuo didesnės reformos šiuo įtemptu momentu ir nukėlė esminio nemokumo teisės tobulinimo idėjas tolimesniam laikotarpiui. Taigi kadangi teisės aktų leidyba 2021 m. Lietuvoje buvo padiktuota išorės priežasčių (pandemija, migracijos krizė), galima sakyti, įstatymų leidėjas padarė tik tą minimumą, kad būtų įvykdyta pareiga perkelti Restruktūrizavimo direktyvą, ir praleido progą iš esmės įvertinti prevencinio restruktūrizavimo galimybes ir naudą nacionaliniam verslui, todėl šis pandemijos poveikis nemokumo teisei vertintinas neigiamai.

Kita vertus, ilgalaikėje perspektyvoje teigiamai atsiskleidė nemokumo teisės adaptavimo rinkos realijoms reikšmė, įsivyravo politinis konsensusas, kad esama poreikio tolesniam nemokumo teisės suderinimui ES lygmeniu, bei iš esmės pakito požiūris į verslo žlugimą, nebevertinant verslo nesėkmės kaip tam tikros stigmatos, reiškiančios vadovų veiklos trūkumus, nesugebėjimą vadovauti ar paties verslo neperspektyvumą.

Teisės doktrinoje taikliai cituojama Jeano Monnet⁵⁹³ frazė, kad „žmonės priima pokyčius tik tuomet, kai susiduria su poreikiu, o poreikį atpažįsta tik tada, kai susiduria su krize <...> Europa bus sukurta įveikiant krizes ir ji bus suma visų sprendimų, skirtų krizėms įveikti“⁵⁹⁴. Taigi pandemijos sukelta krizė paskatino iš naujo apmąstyti nemokumo teisės vaidmenį šalių ekonomikoms, parodė nemokumo teisės ribas, trūkumus ir poreikį ją tobulinti, pastūmėjo atnaujinti jau anksčiau pradėtas diskusijas dėl poreikio modernizuoti ES valstybių narių nemokumo teisę.

Pavyzdžiui, Nyderlandų Karalystėje nuo 2021 m. sausio 1 d. pradėjo veikti nauja nemokumo procedūra, sukurta JAV 11 skyriaus (reguliuojančio restruktūri-

⁵⁹² Reinhard Bork, „Adopting the Directive: Member States „in particular difficulties“, *Eurofenix* (2021), <https://www.insol-europe.org/download/documents/2004>.

⁵⁹³ Prancūzijos politikas ir patarėjas ekonomikos klausimais, visą gyvenimą rėmęs Europos integraciją.

⁵⁹⁴ Angl. „People only accept change when they are faced with necessity, and only recognize necessity when a crisis is upon them [...] Europe will be built through crises, and [will] be the sum of their solutions.“ Jean Monnet, *Memoirs* (Doubleday, 1978) 109 & 417, cituota iš Jennifer Gant, Emilie Ghio, „Insolvency Law in the EU: New Thoughts on Old Ideas in the Wake of the COVID-19 Pandemic“, *International Insolvency Review* (2021), https://www.academia.edu/49058997/Insolvency_Law_in_the_EU_New_Thoughts_on_Old_Ideas_in_the_Wake_of_the_COVID_19_Pandemic.

zavimo procedūrą) pavyzdžiu, vadinamoji WHOA (ol. *Wet homologatie onderhands akkoord*). WHOA iš esmės yra nauja restruktūrizavimo procedūra, kuria gali pasinaudoti sunkioje finansinėje padėtyje atsidūrusios įmonės. WHOA suteikia skolininkui, kreditoriams arba akcininkams galimybę pasiūlyti, kaip restruktūrizuoti skolininko finansinius įsipareigojimus. Ši WHOA procedūra gali būti tiek viešo kolektyvinio pobūdžio (ir tenkinanti ES nemokumo reglamento sąlygas⁵⁹⁵, t. y. jos iškelimą ir sukeltus padarinius privalo iškart pripažinti visos ES valstybės nares), tiek nevieša (ES nemokumo reglamentas netaikomas). Viešo pobūdžio procedūros dalis yra viešas posėdis ir informacijos publikavimas viešame Nemokumo registre, Nyderlandų Vyriausybės laikraštyje (angl. *Dutch Government Gazette*) ir Prekybos registre. Uždaro pobūdžio procedūros metu restruktūrizavimo plano tvirtinimas vyksta uždareme teismo posėdyje neteikiant jokios viešos informacijos visuomenei ar kitaip paviešinant, o tai iš esmės daro šią procedūrą itin patrauklią verslui, ypač jei susitarimas pasirašomas ne su visais, o tik su dalimi kreditorių.⁵⁹⁶ Praktikoje ir doktrinoje sutariama, kad nors šios procedūros kūrimas prasidėjo dar iki pandemijos ir ją sukurti įkvėpė Restruktūrizavimo direktyva, tačiau pandemija neabejotinai paspartino jos sukūrimą ir padidino jos priimtinumą verslui ir visuomenei.⁵⁹⁷

Panaši tendencija matyti ir Vokietijoje, kuri taip pat sukūrė naują teisinę restruktūrizavimo proceso galimybę greita formalaus kolektyvinio nemokumo proceso kelio. Naujasis Vokietijos restruktūrizavimo įstatymas (angl. *The Law on the Stabilisation and Restructuring Framework for Enterprises, StaRug*)⁵⁹⁸ pirmą kartą Vokietijos nemokumo teisės istorijoje suteikė galimybę pasirinkti, ar restruktūrizavimo procedūrą norima vykdyti formalaus, viešo nemokumo proceso metu, ar kaip uždara procedūrą. Tokios ne viešo pobūdžio restruktūrizavimo procedūros sukūrimu Vokietija ne tik sureagavo į nacionalinio verslo prašymus įvesti labiau jų interesams tarnaujančią ir veiksmingesnę procedūrą, bet kartu žiūrėjo į šią reformą kaip į būtiną

⁵⁹⁵ ES nemokumo reglamento 1 str. 1 d. 1 punktas; taip pat žr. 12 preambulės punktą.

⁵⁹⁶ Joost Volkens, „WHOA! The state-of-the-art Dutch scheme of arrangement: the best of both worlds?“, *Butterworths Journal of International Banking and Financial Law* (January 2020), <https://www.vandoorne.com/globalassets/documenten--bijlagen/bijlagen-nieuwsberichten/2020/the-butterworths-journal-of-banking-and-financial-law.pdf>.

⁵⁹⁷ Jennifer Gant, Emilie Ghio, „Insolvency Law in the EU: New Thoughts on Old Ideas in the Wake of the COVID-19 Pandemic“, *International Insolvency Review* (2021), https://www.academia.edu/49058997/Insolvency_Law_in_the_EU_New_Thoughts_on_Old_Ideas_in_the_Wake_of_the_COVID_19_Pandemic.

⁵⁹⁸ Gesetz über den Stabilisierungs- und Restrukturierungsrahmen für Unternehmen (Unternehmensstabilisierungs- und -restrukturierungsgesetz—StaRUG) v. December 22, 2020, BGBl. I, 3256.

dabartinės ir būsimų pandemijų atsaką nemokumo teisės priemonėmis.⁵⁹⁹

Taigi matyti, kad kai kuriose šalyse pandemijos sukeltų iššūkių poveikis nemokumo teisės plėtrai pasireiškė nemokumo teisės reformų, skirtų paprastesnėms, labiau verslo interesus atitinkančioms restruktūrizavimo procedūroms sukurti, paspartinimu.

Lietuvos įstatymų leidėjas, kaip jau aptarta, šia galimybe kol kas nepasinaudojo. Lietuva tik techniškai perkėlė Restruktūrizavimo direktyvos nuostatas į jau esamą nemokumo teisinio reguliavimo sistemą, kuri, skirtingai nuo minėtų Vokietijos ar Nyderlandų atvejų, numato vienintelį galimą restruktūrizavimo kelią visų rūšių ir dydžių įmonėms ir visoms situacijoms, nepriklausomai nuo tikrųjų verslo poreikių, teisminę viešo kolektyvinio pobūdžio procedūrą. Ši procedūra taikoma tiek įmonėms, kurios jau yra nemokios, tiek toms, kurios, tikėtina, tokios taps. Tačiau nemokumo tikimybė (kaip prevencinio restruktūrizavimo sąlyga) Lietuvos nemokumo teisėje suformuluota itin siaurai ir apima tik 3 mėnesių laikotarpį iki tol, kol nemokumas pasireiks. Ir nors pačioje Restruktūrizavimo direktyvos preambulėje buvo atkreiptas dėmesys, kad kai kurių valstybių narių turimos restruktūrizavimo procedūros yra ne tokios efektyvios, kaip galėtų būti, kad yra pernelyg formalios, pvz., dėl to, kad nesama sukurtų neteisminių procedūrų, Lietuvoje tokio pobūdžio modernių procedūrų, įskaitant neviešo pobūdžio procedūras, skirtas tik su tam tikra dalimi kreditorių susitarti, visiškai neliečiant kitų kreditorių teisių ir pareigų, sukurta nebuvo. Taip pat šiuo metu vis dar nesama ir galimybės verslui pasinaudoti restruktūrizavimo procedūrų teikiama apsauga ankstyvesnėje finansinių sunkumų kilimo stadijoje, pvz., likus pusmečiui ar metams iki numatomo nebegalėjimo atsiskaityti su kontrahentais.

Vis dėlto reikia pabrėžti, kad ilgalaikis pandemijos poveikis nemokumo teisei pasireiškia ir tuo, kad ES⁶⁰⁰ ir tarptautinių organizacijų⁶⁰¹ lygmeniu sukūrus platformas, kuriose įvairios šalys nedelsdamos informuodavo apie priemones, kurių jos ėmėsi nemokumo teisės srityje kovai su pandemija, paskatino beprecedentį keitimą-

⁵⁹⁹ Jessica Schmidt, „Preventive restructuring frameworks: Jurisdiction, recognition and applicable law“, *International Insolvency Review* (2022): 1–20, <https://doi.org/10.1002/iir.1447>, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/iir.1447>.

⁶⁰⁰ Apie kiekvienos ES valstybės narės priemones, skirtas pandemijai valdyti nemokumo teisės srityje, daugiau žr. ES E. Teisingumo portalo nuorodas: https://e-justice.europa.eu/37843/EN/covid19_impact_on_civil_and_insolvency_matters.

⁶⁰¹ Žr., pvz., Insol-Europe sukurtą įrankį nacionalinių nemokumo teisės reformų, skirtų kovai su COVID-19, stebėjimui: (angl. Coronavirus (COVID-19) Tracker of insolvency reforms globally), <https://www.insol-europe.org/technical-content/covid19>.

si informacija apie vykstančias nemokumo reformas ir taip paspartino derinimo pastangas vadinamuoju „iš apačios į viršų“ būdu, t. y. ne perkeltiant į nacionalinę teisę ES teisės aktus, bet stebint kitų valstybių gerąją praktiką ir stengiantis neatsilikti nuo bendrųjų tendencijų kitose greičiau sureagavusiose valstybėse narėse.

Tokiu būdu taip pat atkreiptas įvairių valstybių nemokumo teisės formuotojų dėmesys ir į kitą poreikį: būtinumą sukurti paprastesnes ir veiksmingesnes nemokumo procedūras smulkiajam ir vidutiniam verslui, kurį labiausiai paveikė pandemija.⁶⁰²

Įvertinus šias nemokumo teisės tendencijas kitose šalyse, galima konstatuoti, kad Lietuvoje, kaip ir kitose ES valstybėse narėse, ilgalaikis pandemijos poveikis nemokumo teisei pasireiškė keletu krypčių. Pirma, Lietuvos įstatymų leidėjas turės labai gerai įsivertinti nacionalinius verslo poreikius ir priežastis, kodėl Lietuvos verslas taip nenoriai naudojami restruktūrizavimo procedūromis. Galbūt priežastis yra ta, kad, kaip minėta, Lietuva šiuo metu nėra sukūrusi neviešo pobūdžio restruktūrizavimo procedūrų ir visiems subjektams siūlo tik vienintelį formalų teisminį procesą visiškai paviešinant įmonių finansinius sunkumus – būdą, kuris tokia pačia apimtimi taikomas tiek didelėms įmonėms, tik smulkiems šeimos verslams. Antra, bus peržiūrimos esamos nemokumo procedūros jų veiksmingumo aspektu ir kuriamos naujos, sekant gerosios praktikos pavyzdžiais kitose ES valstybėse narėse; ir trečia, teigiama linkme keisis visuomenės požiūris į finansinius verslo sunkumus ir (ar) negalėjimą atsiskaityti. ES jau seniai buvo dedamos didelės pastangos siekiant sumažinti neigiamą visuomenės požiūrį į bankrotą patyrusį verslą.⁶⁰³ Tačiau kaip COVID-19 pandemijos sukelta ekonomikos krizė itin aiškiai parodė, kad patiriamų finansinių sunkumų negalima tiesiogiai susieti nei su įmonių vadovų nekompetencija, nei su paties verslo modelio perspektyva, o verslo nesėkmę gali lemti nuo įmonės visiškai nepriklausantys išorės veiksniai. Tai atitinkamai iš esmės prisidės mažinant nesėkmę patyrusio verslo (ir verslininkų) stigmatizaciją visuomenėje.

⁶⁰² Žr., pvz., Jean Pesme, „New principles for insolvency: Supporting small businesses’ key role in the COVID-19 recovery“, *World Bank Blogs* (April 23, 2021), <https://blogs.worldbank.org/psd/new-principles-insolvency-supporting-small-businesses-key-role-covid-19-recovery>.

⁶⁰³ Žr. *inter alia* Europos Komisijos pranešimą: „Overcoming the stigma of business failure, for a second chance policy: Implementing the Lisbon Partnership for Growth and Jobs“ (27 November, 2009) COM (2007) 584 final, <<https://www.cedefop.europa.eu/sl/news-and-press/news/overcoming-stigma-business-failure-second-chance-policy-implementing-lisbon>>.